

Identiteit

'A friend hears the song in your heart and sings it to you when your memory fails'

Titel:	Avans Hogeschool, Opleiding leraar basisonderwijs Onderzoek rapportage in het kader van de kernopgave 'Identiteit' "Ik ben ik, jij bent jij, samen zijn wij wij"
Naam:	Marieke Janssen
Studentnummer:	2026759
Klas:	29D4P
Afstudeerrichting:	Katholiek
Docent:	Vera van Jaarsveld
Lio-school:	de Pontus, te Etten-leur
Klas Lio:	groep 1/2 E

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	3
Inleiding.....	4
Hoofdstuk 1 -Theoriedeel-	6
Paragraaf 1.1 identiteit van de leerkracht	6
Paragraaf 1.2; identiteit van de school	8
Paragraaf 1.3; Levensbeschouwelijke ontwikkeling van het kind.....	9
Paragraaf 1.4; Vakdidactische mogelijkheden	10
Paragraaf 1.5; analyse christelijk verhaal	12
Hoofdstuk 2 -Praktijkdeel-	13
Paragraaf 2.1; Lessenreeks	13
Paragraaf 2.2; Reflectie lessenreeks	16
Hoofdstuk 3 -Conclusie en slotreflectie-	19
Bronnenlijst	21
Bijlage.....	22

VOORWOORD

Voor u ligt mijn afstudeerverslag van Marieke Janssen, studente van de Pabo aan de Avans Hogeschool te Breda. Dit afstudeeronderzoek is het eindresultaat van de kernopgave Identiteit. Ik heb er voor gekozen om af te studeren binnen de katholieke richting met ondertekening van het bisdom. Ik ben zelf gedoopt, heb mijn communie en vormsel gedaan. Helaas voel ik me niet verbonden met het Christendom, maar ik zou het verhaal rondom Jezus graag aan de leerlingen over willen brengen.

Dit onderzoek is uitgevoerd op een Rooms-Katholieke basisschool, de Pontus te Etten-Leur. Mijn groep, groep 1/2, bestaat momenteel uit 23 leerlingen en kan lopend het jaar uitbreiden tot maximaal 32 leerlingen. Het onderzoek is gebaseerd rondom het thema "Ik ben ik, jij bent jij, samen zijn wij wij".

Dit onderzoek heb ik met veel plezier en enthousiasme gedaan. Ik heb er voldoening uitgehaald, waarbij groep 1/2 hun vertrouwen en vriendschap hebben onderzocht en gevonden. De positieve reacties van de ouders gaf mij een boost om verder te gaan met dit onderzoek toen ik vast liep met de opdrachten. Uiteindelijk is het onderzoek met een positief resultaat beëindigd. De verantwoordelijkheid die ik tijdens mijn LIO kreeg was een boost om mijn onderzoek tot een goed slagen te komen.

Ik wil graag mijn mentor Y. van Oers bedanken voor de ruimte die ik heb gekregen om de activiteiten rondom het thema vriendschap ("ik ben ik, jij bent jij, samen zijn wij wij") uit te voeren. Ook wil ik Vera van Jaarsveld bedanken voor haar feedback en de spreekmomenten die zij met mij heeft gehad om mij zo goed mogelijk te begeleiden.

INLEIDING

Dit onderzoek heeft als thema; vriendschap ("ik ben ik, jij bent jij, samen zijn wij wij"). Een thema waar ieder uniek mens mee te maken krijgt in het dagelijks leven. Een thema dat ik verwerk in mijn onderzoek, omdat jonge kinderen te maken krijgen met nieuwe vriendschappen. Soms sta je er alleen voor en moet je je eigen keuzes maken. Ik hoop mijn leerlingen uit groep 1/2 van Rooms-katholieke basisschool de Pontus te Etten-Leur bewust te maken van hun eigen identiteit.

In het eerste hoofdstuk beschrijf ik mijn kernidentiteit als leerkracht, identiteit van de school, de levensbeschouwelijke ontwikkeling, de vakdidactische mogelijkheden en analyse over christelijke verhalen. Vervolgens leest u in hoofdstuk twee weke lessen ik met de leerlingen gedaan heb om het thema 'vriendschap' onder de aandacht te brengen. Als laatste kunt u mijn conclusie en reflectie lezen in het laatste hoofdstuk.

Ieder mens heeft zijn eigen levensbeschouwelijk verhaal. Daarin blijkt dat het leven steeds ingewikkelder is dan de theorie en dat zaken die in de theorie van elkaar onderscheiden worden in feite elkaar overlappen en door elkaar heen lopen (Schepper de, 2004)

Mijn keuze voor dit thema ligt dicht bij mezelf. Als jong meisje ben ik op de basisschool enorm gepest door mijn klasgenoten omdat mijn vader uit kwam voor zijn geaardheid. Mijn vrienden en vriendinnen hebben mij sindsdien afstoten, zagen mij als een jongen, kon niet meer afspreken om te spelen en werd niet meer uitgenodigd voor verjaardagsfeestjes. Dit heeft doorgespeeld tot aan het eind van de middelbare school, want wij verplaatsten ons van onze basisschool met meer de helft naar dezelfde middelbare school. Doordat ik gepest werd ben ik een minderwaardigheid complex op gaan bouwen, waardoor ik moeilijk andere kinderen nog kon vertrouwen. Ze laten je immers 'vallen' door een keus die een ander maakt.

Ook op mijn vervolgopleiding hoopte ik dat het anders werd. Nieuwe gezichten, persoonlijkheden, situaties, confrontaties en vriendschappen. Niets leek minder waar, want ook hier heb ik het wantrouwen gevoeld. Mede studenten die verslagen van je kopieerde en deze inleverde, waar ik dan voor beboet werd. En als ik een verslag vroeg dan kreeg ik die niet. Die oneerlijkheid raakt me nog steeds. Meerdere uitdagingen ben ik alleen aangegaan en daar heb ik ontzettend van geleerd. Het is van uiterst belang dat je zelf beslissingen kan maken en een eigen mening creëert. Ook al geldt niet altijd jouw mening. Dit hoop ik ook te zien bij mijn leerlingen van groep 1/2. Dat zij vriendschappen op kunnen bouwen en onderhouden, om kunnen gaan met verschillende persoonlijkheden, niemand buitensluiten of te pesten, zelfstandige keuzes kunnen maken, elkaars keuzes/kernkwaliteiten/zwaktes respecteren en ervoor zorgen dat iedereen zich welkom en gerespecteerd voelt. De Schepper benoemt het ook in zijn boek. Levensbeschouwing wordt sterk geassocieerd met denken. Toch mag levensbeschouwing niet herleid worden tot denken, want voelen en doen vormen als het ware de bron en de hartslag daarvan.

De relevantie van dit onderzoek ligt dicht bij mijn hart en heb dit thema bewust gekozen. Ik hoop in dit onderzoek er achter te komen wat ik kan doen om vriendschap te creëren, wat heb ik hier voor nodig, hoe houdt ik het in stand. Voor de school is het goed, omdat het goed aansluit op mijn Lio-groep 1/2 op basisschool de Pontus te Etten-leur, waar de groep steeds vernieuwd wordt, omdat er steeds eerste jaar kleuters bij komen. De leerlingen komen nieuw op school en zijn nog niet gewend aan de intensiteit, de andere leerlingen en de structuur die wij bieden. Veel kinderen trekken naar de populaire kinderen, maar kan dat ook anders. Kan iedereen met elkaar bevriend raken en het beste in

een persoon zien. De school is op dat gebied ook nog zoekende, vooral bij de kleuters. Daar starten de eerste vriendschappen en worden deze ook uit elkaar gehaald als ze naar groep 3 gaan. Ik wil deze leerlingen veiligheid bieden waar ze zich kunnen ontwikkelen op alle fronten. Zo mag een leerling zichzelf zijn en geaccepteerd voelen, waar zo de vriendschappen ontstaan zonder dat de leerling buitengesloten voelt of wordt. Voor de leerlingen is het belangrijk dat ze weten waarom vriendschap belangrijk is en hoe je het in stand kan houden. Dat je een ander kan vertrouwen en dat anderen jou vertrouwen.

De hierboven beschreven relevantie wil ik realiseren door activiteiten aan te laten sluiten aan de belevingswereld van de leerlingen. 'Spelenderwijs lesgeven is de sleutel tot succes in kleuteronderwijs', dat wil ik terug laten zien in mijn activiteiten.

Voor dit onderzoek ben ik tot de volgende onderzoeksvraag gekomen:

Hoe kan ik, in kader van levensbeschouwelijk onderwijs, in de kleuterklas op een uitdagende manier het thema 'vriendschap' onder de aandacht brengen?

HOOFDSTUK 1 -THEORIEDEEL-

PARAGRAAF 1.1 IDENTITEIT VAN DE LEERKRACHT

Wie ben ik als leerkracht?

Wanneer ik aan leerkracht denk, dan denk ik aan medeopvoeder. Waarbij ik me verantwoordelijk voel voor de cognitieve, sociaal-emotionele en morele ontwikkeling van de leerlingen. Mijn doel, als aanstaande leerkracht, is de leerlingen klaar maken voor het functioneren in de maatschappij, waar de leerlingen zichzelf mogen zijn. Daarmee wil ik zeggen dat de leerling lekker in zijn vel zit, samenwerkt, verantwoordelijkheid voelt, zelfkennis heeft & zich kan en wil ontwikkelen.

Ik heb op 13 december 2016 de site www.wij-leren.nl geraadpleegd en daar geven ze aan dat het onderwijs moet aansluiten aan de behoeften van de kinderen. Dat de verwachtingen van elkaar duidelijk zijn, zowel voor de leerkracht als voor de leerling. Waarbij de informatie een meerwaarde moet hebben voor het leven, je moet er iets aan kunnen hebben, en het recente informatie is. Vriendschap in 1987 was anders en je speelde toen anders dan in 2016. En als laatste hoort daar ook een goede samenleving bij, waarbij je elkaar helpt, ondersteunt en lief hebt. Deze beweegredenen vind ik belangrijk om het functioneren in de maatschappij te bevorderen.

Wanneer de leerlingen goed reageren op de activiteiten die ik hen aanbied en zij daar van leren, krijg ik daar een warm gevoel van. De ontwikkeling die ze maken, de sociaal-emotionele waardering die ze krijgen en geven, maar ook de kennis die ze op doen. Uiteindelijk streef ik naar het vergroten van hun eigenwaarde door een succesgevoel te creëren. Ik laat de leerlingen complimentjes aan elkaar geven of zichzelf een schouderklopje geven wanneer de activiteit goed is gegaan. Hiermee leren ze hun eigen handelen te reflecteren en dat van een ander. Volgens de socialisatietheorie van Hoffman(2000) ontwikkelt een kind meer empathie en pro sociaal gedrag wanneer de gevolgen van zijn gedrag voor een ander worden benadrukt (inductie). Kinderen zijn hierdoor meer geneigd om adaptief gedrag te vertonen, zoals meer aandacht besteden aan mededelingen van ouders of leerkracht, zich beter kunnen inleven in anderen of begrip hebben van de gevolgen van hun eigen gedrag, dan wanneer ouders geen inductie gebruiken. Inductie draagt dus bij aan de cognitieve ontwikkeling van kleuters waardoor zij meer pro sociaal gedrag gaan vertonen (Ramaswamy & Bergin, 2009). Bekrachtiging van positief gedrag richt zich daarentegen op een gedragsmatige verandering. Door middel van deze techniek leren kinderen dat bepaald gedrag dat ze vertonen positieve gevolgen heeft waardoor ze die gedragingen vaker zullen laten zien (Ramaswamy & Bergin, 2009). Wanneer ouders of leerkrachten bijvoorbeeld hun kleuter complimenteren voor het delen van speelgoed of het troosten van een ander, leert het kind dat dit gedrag loont en zal het zich vaker pro sociaal opstellen.

Ik ben niet altijd mezelf als ik voor de klas sta. Gelukkig hoeft dat ook niet altijd bij de kleuters. Die vinden het leuk als je af en toe gek doet. Ik heb veel versjes die ik noem als ze bijvoorbeeld in de goede luisterhouding moeten zitten. Wanneer ik dat versje benoem doen de leerlingen mee en weten ze dat er iets komen gaat. Op deze manier hoef je als leerkracht niet heel de klas stil te krijgen, terwijl de leerlingen toch weten wat ze moeten doen. Hiermee leg ik de verantwoordelijkheid bij de leerlingen. Wel straal ik rust uit, terwijl ik grapjes met de leerlingen maak. Ik benoem de leerlingen bij naam, maar ik zeg ook wel eens 'vriend' of 'schatten'. Hiermee wil ik de leerlingen een veilig gevoel geven, een gevoel dat ze welkom zijn. Ook een goede sfeer vind ik belangrijk in de klas. Tijdens het serieus werken ben ik wat strenger en laat ik weten wat ik van de leerlingen verwacht. Dan ben ik consequent met de regels en krijgen de leerlingen een waarschuwing als ze er niet aan houden. Een waarschuwing en de

volgende keer dat ze de regels overtreden gaan ze buiten de kring zitten. Zo krijgen ze het gevoel dat ze zich niet aan de regels hebben gehouden, maar ze krijgen wel de les mee. Elke les wordt evalueert, de kinderen kunnen met hun duim aangeven hoe de les ging. We bespreken dan ook waarom het zo ging. Wanneer ik vind dat de activiteit goed is gegaan krijgen de leerlingen een smiley bij de activiteit. Is de activiteit heel goed gegaan dan verdienen ze een smiley met een pluim. Wanneer de hele ochtend/middag vol met smileys hangt krijgen ze de laatste vijf minuten van de ochtend/middag een klein spelletje of filmpje.

Mijn streven is om de leerlingen aan te spreken met een 'ik-boodschap', zodat de leerlingen weten en voelen dan ik vanuit mezelf spreek. Ik bespreek het gedrag met de leerlingen, zowel positief als negatief. Bij het negatief gedrag geef ik aan wat voor gedrag ik graag van de leerling zie. Ik laat mij tot ooghoogte zakken, anders is het heel dominerend, spreek rustig. Ik complimenteer de leerlingen voor hun positief gedrag, dan kunnen de andere leerlingen dit met zichzelf spiegelen en eventueel aanpassen als ze weten dat hun gedrag negatief is. Kinderen spiegelen het gedrag van een ander, maar ook dat van een leraar. Wanneer ik gezellig en vrolijk ben, zijn de meeste leerlingen dat ook. Deze motivatie wil ik overbrengen op de leerlingen. Dit doe ik door energiek mijn lessen te geven en er een feestje van te maken, waarbij de leerlingen actief deelnemen en plezier hebben. Elke leerling gun ik een veilig gevoel bij mij met een goede band, maar dat kan alleen als ik positief op de leerlingen reageer en wanneer ik dicht bij mezelf blijf.

Mijn levensbeschouwelijke keuze

Mijn nieuwsgierigheid naar andere culturen kunnen een groot voordeel zijn voor het geven van verschillende lessen. Elke klas heeft tegenwoordig verschillende geloofsovertuigingen en culturen, daar zullen de andere leerlingen ook mee om moeten gaan. Ook ik wil hier mee om kunnen gaan en de verschillende geloofsovertuigingen begrijpen, evenals de leerlingen inzicht krijgen in de verschillende geloofsovertuigingen. Een leerling moet zich op zijn gemak en veilig voelen wanneer er verschillende culturen in een klas zitten. Zelf ben ik gedoopt, heb mijn communie en vormsel gedaan. Mijn ouders hebben mij vrij gelaten wat ik met het katholieke geloof ging doen. Ik ben een paar jaar misdienaar geweest van de rooms-katholieke kerk bij ons in het dorp. Dat heb ik altijd met veel plezier gedaan.

Als ik kijk naar het thema 'vriendschap' en daar een link leg naar de bijbel dan beleef ik persoonlijk de vriendschap met Jezus in de beschouwing van het kruis. Aan het kruis geeft Jezus zich over, zonder de overweging dat ik hem iets terug zou moeten geven. Hij heeft mij liefgehad, zonder dat ik daarvoor iets gedaan heb. En hij heeft in die liefde geweten dat ik vaak genoeg die liefde genegeerd heb en veronachtzaamd. De open armen aan het kruis zeggen mij: 'Je wordt onvoorwaardelijk bemind. Ik blij bij je, ook al keer je je van mij af. Ik houd mijn armen voor je open om je te omhelzen. Ik wacht op je, tot je je in mijn armen werpt. Jij bent vrij en ik verlang naar niets, maar je kunt op mij rekenen. Mijn hart staat open voor jou, daarin kun je geborgenheid vinden, met alles wat je bent.'

Het oude testament kent geen woord voor 'vriend'. Toch verhaalt het op indrukwekkende wijze van vriendschap tussen David en Jonathan. Als Jonathan in de strijd valt, zingt David een afscheidslied voor hem: 'Het is mij bang om u, mijn broeder Jonathan. Gij waart mij zeer lief. Uw liefde was mij wonderlijker dan de liefde van vrouwen (2Sam. 1,26).

In het nieuwe testament ontmoeten wij het verschijnsel vriendschap met name bij Lukas en Johannes. Lukas noemt de leerlingen vrienden van Jezus en hij beschrijft de oer gemeente als een hellenistische vriendenbond. Het evangelie van Johannes spreekt over de bijzondere liefde van Jezus voor 'de leerling, die Jezus liefhad'. De leerling die Jezus liefhad werd geïdentificeerd met Johannes. Johannes

zit naast Jezus, legt zijn hand in de van Jezus en leunt met het hoofd liefdevol aan Jezus' borst. (Grüm,2002).

In de evangelie van Johannes noemt Jezus zijn leerlingen vrienden. 'Ik noem jullie niet meer mijn knechten; want ik heb jullie alles meegedeeld wat ik van mijn Vader heb gehoord.'(Joh. 15,15).

Ik heb het geloof vaak genegeerd, maar geloven doe ik elke dag. 'In God geloven' betekend voor mij: in mezelf geloven, dat je in staat bent om te groeien en een goed mens te worden. Het betekent ook voor mij: geloven in het goede, geloven dat bepaalde dingen juist zijn, het waard zijn om te worden gedaan, ook al is dat moeilijk, terwijl andere dingen verkeerd zijn en achterwege gelaten moeten worden, ook al zijn ze zo verleidelijk.

Wat betekent vriendschap voor mij

Vriendschap betekent letterlijk 'persoonlijke band tussen mensen die elkaar leuk vinden en vertrouwen' (www.encyclo.nl). Die woorden die daarin worden beschreven raken mij enorm, omdat dit in mijn jeugd beschadigd is. Op dit moment vind ik vriendschap belangrijker dan vroeger. Nu sta ik open voor het leven, waar ik zelf hard aan gewerkt heb. Dankbaar dat ik hier nog mag zijn, dat ik moeilijkheden, plezier, verdriet, angst mag delen met de mensen 'vrienden' om mij heen. Deze mensen zien in een oogopslag hoe het met je gaat en schamen zich niet om hier op door te vragen. Vertrouwen in elkaar hebben, maar ook vertrouwen geven naar anderen vind ik erg belangrijk in een vriendschap. Je vertelt iets persoonlijks, iets waar je mee zit, dat hoeft niet aan de grote klok gehangen te worden. Ik spreek of zie niet elke week mijn vrienden, maar wanneer ik ze nodig heb kan ik op ze rekenen.

Mensen hebben niet alleen liefde, maar ook vriendschap nodig, willen zij geen schade lijden aan hun ziel. Dat zegt Grüm in zijn boek over vriendschap. Hij benoemt hierin ook een Japans spreekwoord: 'Met een vriend aan onze zijde is geen weg ons te lang'. De vriend aan onze zijde geeft ons de kracht om verder te gaan, ook als de problemen van alle kanten op ons afkomen. Hij spoort ons aan het niet op te geven als wij met de rug tegen de muur staan hij motiveert ons om het gevecht van het leven aan te gaan. Zonder vriend lopen wij het risico de grond onder onze voeten te verliezen. Vriendschap kunnen dan ook alleen goede mensen met elkaar sluiten, mensen in wie een goede kern schuilt. Wie alleen maar met zichzelf bezig is, zit in zichzelf gevangen en is niet tot vriendschap in staat (Grüm, 2002).

PARAGRAAF 1.2; IDENTITEIT VAN DE SCHOOL

In de school komen verschillende persoonlijke levensbeschouwingen bij elkaar. Iedereen betrokkene bij de school brengt een persoonlijke visie mee. Deze visies kunnen divers zijn, ook in de populatie van scholen waarvan de formele identiteit aansluit bij een georganiseerde levensbeschouwing. Zowel de persoonlijke als de georganiseerde levensbeschouwing zijn van invloed op de vormgeving aan de schoolidentiteit (Speelman, 2014).

Basisschool de Pontus is een katholieke school. Er wordt invulling gegeven aan de waarden en normen die aan het katholieke geloof verbonden zijn door het organiseren van vieringen in de kerk, het gebruik van de methode 'Trefwoord' en de zichtbaarheid van het symbool: de kaars.

"De methode 'trefwoord' is periodiek verschijnend materiaal voor levensbeschouwelijke vorming op een basisschool. Trefwoord is gebaseerd op vijf korte dagopeningen passend bij een kalenderplaat. De handleiding voor de

leerkracht biedt iedere dag keuzemateriaal voor thematische verbreding en verdieping van het dag-
accent” (Kwintessens, 2015).

De vieringen in de kerk vinden plaats aan het begin van het schooljaar, met Kerstmis en met Pasen en worden begeleid en geleid door een van de pastoraal medewerkers van de Heilige Maria Parochie. Tijdens deze vieringen staat een thema centraal. Dit thema sluit aan op de feestdagen, seizoenen en de methode ‘trefwoord’.

Het symbool “de kaars”: Sinds kort staan er in alle lokalen en kantoren een kaarsje. Dat kaarsje kan elke dag aangestoken worden. Voor iemand anders, voor jezelf, voor een leuke gebeurtenis of als je verdrietig bent. Kaarsen kunnen hoop geven, licht in de duisternis, maar ook warmte. Onze kaarsen laten ook zien dat wij samen in de school zijn. (schoolgids,2016-2017)

Er kan gezegd worden dat de Pontus een statische identiteit heeft, dat zich ontwikkelt in een dynamisch proces. De identiteit verandert in de loop van de jaren onder invloed van ontwikkelingen in de samenleving en wisselingen in de populatie van de school (Speelman, 2014).

Kushner schrijft in zijn boek dat de meningen verdeeld zijn over het in God geloven. Hij zegt als we liefde, vertrouwen en edelmoedigheid hebben ervaren, hetzij als gevers, hetzij als ontvangers, als we hebben gemerkt hoe het voelt om eerlijk en behulpzaam te zijn, dan weten we uit eigen ervaring, die niet gebaseerd is op andermans filosofische ideeën of overtuigingskracht, dat er geen twijfel over bestaat, of die dingen echt zijn. Als we in onszelf de drang hebben bespeurd om goed te zijn, dan bewijst dat, dat God in ons eigen hart werkelijkheid is. Ook geeft hij aan dat ze nooit kunnen bewijzen dat God bestaat, maar wanneer onze eigen ervaringen ons ervan overtuigen dat groei iets reëls is waar je van op aan kunt, dat liefde echt is en niet denkbeeldig, dat ons vermogen om te denken en dingen te willen werkelijkheid is, dan kunnen we er ook steeds zekerder van zijn dat ons geloof in de realiteit van een God die al die dingen vertegenwoordigt, goed fundeert is.

Het verhaal van Kushner sluit heel goed aan bij de identiteit van de school. Op de Pontus mag iedereen zijn eigen geloof volgen. Ze sluiten niemand buiten, iedereen mag zichzelf zijn. Ook al gelooft hij niet in God.

PARAGRAAF 1.3; LEVENSBESCHOUWELIJKE ONTWIKKELING VAN HET KIND

In hun jeugd zijn vriendinnen voor meisjes erg belangrijk. Met hen bespreken ze wat ze op hun hart hebben. Aan hen kunnen ze hun gevoelens laten zien. Bij velen houden die jeugdvriendschappen heel lang stand, ook als de vrouw al getrouwd is (Grüm,2002). Niet alleen Grüm spreekt over het vriendschapsband in de jeugd van meisjes ook Weeda geeft aan dat de betekenis van vriend(inn)en in vergelijking met de betekenis van naaste familie het groots is in vrouwelijke gesprekken. Ik herken hier helaas niks van. Ik zou willen dat ik in mijn jeugd vrienden had die ik nu nog steeds zou zien. Je zit toch acht jaar bij elkaar in de klas en vaak ga je ook samen naar de middelbare school, waarna de wegen scheiden door de keuze van de studie.

Iteke Weeda vertelt in haar boek ‘Vriendschap in beweging’ dat er een samenhang is tussen de opvoedsituatie en de latere behoefte rond vriendschap. Wanneer je opgevoed bent met meerdere volwassenen dan is je behoefte aan intieme vriendschap relatief groter. Het ervaren van jeugdgeluk kan ook een rol spelen in de vriendschap. Het jeugdgeluk van een kind kan worden beïnvloed door de mate waarin het huwelijk van de ouders (on)gelukkig werd ervaren. Weede schrijft hier wel een punt. Mijn ouders zijn in mijn basisschooltijd gescheiden en mijn vader is ook in die tijd uit de kast gekomen.

Op dat moment hebben mijn vrienden die ik toen nog wel had, mij kei hard laten vallen. Ze kijken anders naar je, terwijl ik als persoon hetzelfde ben gebleven. Mijn ouders hebben een keuze gemaakt, niet ik. Ik ben er uiteindelijk de dupe van geworden.

Feldman schrijft in zijn boek 'Ontwikkelingspsychologie' het volgende over vriendschap. Kinderen gaan het steeds belangrijker vinden om vrienden te hebben en het sluiten en in stand houden van vriendschappen wordt een belangrijk onderdeel van hun sociaal leven. De vorming van vriendschappen heeft op verschillende manieren invloed op de ontwikkeling van kinderen. Vriendschappen verschaffen kinderen informatie over de wereld, over andere mensen en over zichzelf. Vrienden bieden emotionele steun, waardoor kinderen beter met stress om kunnen gaan. Ook helpen ze het voorkomen dat kinderen het doelwit van agressie zijn. Helaas speelt de segregatie van de seksen wel een rol bij vriendschappen. Jongens zijn idioten en meisjes zijn stom. Dat is de manier waarop jongens en meisjes in de basisschooltijd tegen elkaar aankijken. Het vermijden van de andere sekse gaat in deze jaren een zodanige rol spelen dat het sociale netwerk van de meeste meisjes en jongens alleen maar uit kinderen van dezelfde sekse bestaat. Interessant genoeg manifesteert deze seksesegregatie bij vriendschappen zich in bijna alle samenlevingen.

Vriendschappen vormen een goede oefening voor interactie en communicatie met anderen en bevorderen de intellectuele groei. Tot slot stellen vriendschappen kinderen in staat om de vaardigheden te oefenen waarmee ze hechte relaties met anderen kunnen aangaan. Vaardigheden die in hun toekomstige leven een steeds grotere rol gaan spelen (Harris, 1998).

Scholen die de persoonlijke identiteitsvorming van de leerlingen als autonome en solidaire personen willen bevorderen, kunnen in het curriculum plaats inruilen voor levensbeschouwelijk vorming. Leerlingen zullen tijdens hun leven telkens weer in aanraking komen met andere gezichtspunten. Levensbeschouwelijke vorming waarbij leerlingen voorbereid worden op de toekomst in een multiculturele en levensbeschouwelijke pluriforme samenleving, hoort daarom thuis op alle scholen en zou gegeven moeten worden aan alle leerlingen (Speelman, 2014).

Vroom (2006b, 55) beschrijft in zijn boek '*Religie in het onderwijs, zekerheden van levensbeschouwelijke vorming*' vijf redenen die het belang van het ontwikkelen van levensbeschouwing aantonen.

In het hoofdstuk 'Levensbeschouwelijke ontwikkeling van kinderen' in het boek 'Geloof je het zelf?' van Van den Berg wordt geschreven dat het de taak van de leraar is om een veilige leeromgeving te creëren waarin de leerling leerrijke ervaringen kan opdoen en ontwikkelen. Het gaat in het boek over '*learning in difference*', het leren in verschillen, zonder onverschillig te worden.

Kinderen leren de wereld door de ogen van een ander te zien. Deze perspectiefwisseling is een van de belangrijkste vaardigheden die kinderen in de basisschoolleeftijd ontwikkelen in contacten met anderen. Deze contacten nodige uit om vragen te stellen aan een ander die 'anders' is. Een kind ontwikkelt zijn eigen kijk in contact met andere (Berg van den, 2007).

PARAGRAAF 1.4: VAKDIDACTISCHE MOGELIJKHEDEN

Levensbeschouwing is het geheel aan impliciete en expliciete overtuigingen, opvattingen en beelden aangaande de mens, en de wereld, waardoor de alledaagse verschijnselen worden verklaard en betekenis krijgen. Daardoor krijgt het leven een structuur en wordt basis gelegd voor de samenleving (Schepper, de, 2004). Dit is de basis van de lessen die je kunt geven op de basisschool. Om de

ontwikkeling van levensbeschouwing te kunnen bereiken heeft de filosoof Theo de Boer zes vaardigheden beschreven om dit te optimaliseren.

Er zijn verschillende manieren om levensbeschouwing in het onderwijs te integreren. Je kunt denken aan filosoferen, visueel materiaal, beeldende & dramatische expressie, verhalen, muziek, spel, spelen met taal en symbolen & rituelen. Deze onderdelen kunnen in elke groep een plek krijgen als men ze aanpast aan het niveau van de kinderen. Hieronder zal ik enkele vormen uitwerken.

Filosoferen

Het gaat bij filosoferen om de persoonlijke ontwikkeling van kinderen, daarbij is het eigen denken belangrijk. Dat eigen denken blijkt dikwijls verrassend origineel en creatief. Daarnaast is het goed om kinderen kritische te leren nadenken over wat hen aangeboden wordt op school en daarbuiten en over hun eigen opvattingen en gevoelens over godsdienst/levensbeschouwing (Schepper, J, 2004).

Het filosoferen gaat vaak over een bepaald thema of onderwerp. Soms wordt er gekozen om een aparte lessenreeks te maken om filosoferen te oefenen. Ik zou zelf het filosoferen binnen een thema wat op dat moment in de klas bezig is.

Dramatische expressie

Rolf Deen beschrijft in het boek *Levensbeschouwing ontwikkelen* dat er twee soorten drama bestaan, 'dramaonderwijs' en 'drama in het onderwijs'. Dramaonderwijs is een vak apart in school. Er bestaat een tak in het 'dramaonderwijs' dat zich alleen richt op Bijbelverhalen, dat wordt 'bibliodrama' genoemd. Bij drama wordt verbeelding ervaren. Hiermee raken we een essentie van drama. Goed drama dringt door tot de ervaring. Je beleeft het alsof het echt is.

Een sleutelwoord in het werk als leraar is 'vertrouwen'. Wanneer je op deze manier met drama in het vak godsdienst/levensbeschouwing werkt ga je uit van het vertrouwen dat kinderen leren dat jij kunt 'sturen' of 'onderwijzen'. Dat 'vertrouwen' in kinderen vertaalt zich didactisch bij het werken met drama dat je moet accepteren dat je niet alles kunt en ook nog niet mag beheersen (Schepper, J., 2004)

Vertrouwen is heel moeilijk te krijgen bij kinderen. Dit kan je stimuleren om naar de leerlingen te luisteren of tekeningen in de klas te hangen. De kinderen krijgen dan het gevoel dat ze serieus genomen worden en dat ze er toe doen. De juffrouw wil naar mijn verhaal luisteren en mijn tekeningen laten zien.

Verhalen

We vertellen in het onderwijs veel verhalen. Dat kunnen we niet vaak genoeg doen. Er zijn diverse redenen voor het vertellen van verhalen: de woordenschat ontwikkelen, inlevingsvermogen en fantasie stimuleren of een moment van ontspanning en vermaak. Ook vertellen we verhalen om levensbeschouwelijke redenen. We willen de kinderen iets leren wat zij nog niet weten, wat zij nog niet kunnen: we willen hen een stukje verder brengen in hun ontwikkeling. Dan betreden we het boeiende maar ook gevaarlijke terrein van de levensbeschouwelijke ontwikkeling van kinderen: boeiend omdat verhalen en levensbeschouwing onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, gevaarlijk omdat een verhaal vaak wordt gereduceerd tot een moraal die onrecht doet aan de eigen beleving van kinderen. Dan wordt het verhaal een lesje, een zedenlesje, en wordt het vernauwend en moraliserend (Schepper, J., 2004).

In de laatste regels kan ik mezelf vinden. Het moet er niet te dik bovenop liggen. Kinderen mogen hier vrij mee om gaan. Als leraar wil je ze verder helpen zonder dat ze 'moeten'. Op een natuurlijke manier de kinderen verder helpen in hun ontwikkeling is de beste manier.

PARAGRAAF 1.5; ANALYSE CHRISTELIJK VERHAAL

In deze paragraaf omschrijf ik een bijbels kinderverhaal waarin vriendschap mooi naar voren komt. Mijn oog viel op het verhaal 'De vrienden van de verlamde man' (Marcus 2:1-12), vanwege de mooie gedachten die er achter zit. Het verhaal wordt ook weer gegeven in de kinderbijbel (Wright, S.A & Ayres, H., 2005) onder de titel 'Een gat in het dak'.

Het verhaal 'De vrienden van de verlamde' gaat over een groepje vrienden dat erg veel samen speelt. Drie vrienden hebben een normaal leven, maar van de vrienden zit in een rolstoel. Hij is verlamd. Alle vrienden kunnen lol maken, in bomen klimmen, sporten en spelletjes spelen. Helaas kan de verlamde niet meedoen. De drie denken wel eens om zonder de verlamde te gaan. Dat is moeilijk, maar ze doen het wel. Het voelt alleen niet goed. Negen van de tien keer is de jongen in de rolstoel er gewoon bij. Je bent vrienden of je bent het niet. Ze vinden dat je samen hoort te spelen, samen moet lachen, samen lol hoort te maken, dan laat je iemand niet zomaar vallen. Ze proberen de verlamde zo veel mogelijk er bij te betrekken en te helpen. Ze proberen hem overal mee naar toe te nemen. Ze hebben van alles geprobeerd. Dokters en genezers, maar niets mag baten. Hij kan niet genezen worden. Dan horen de vrienden dat Jezus in het dorp is. De verlamde jongen gelooft niet dat Jezus hem kan genezen. Hij wil liever niet gaan. Maar zijn vrienden hebben er vertrouwen in en halen de jongen over. Je helpt een vriend in voor en tegenspoed. Het is enorm druk bij het huis waar Jezus is. Door de massa mensen kunnen ze niet bij Jezus komen. De drie vrienden hebben een idee. Ze rennen om het huis heen om te zoeken naar een andere doorgang. Voor alle deuren en ramen staan mensen en deze gaan niet opzij. Tot dat een van de vrienden een gat in het dak ontdekt. Ze binden een touw aan het matras van de verlamde en laten hem door het dak zakken. Jezus keek omhoog en zag de verlamde jongen op het matras liggen. Jezus vertelde iets tegen de verlamde jongen en zijn gezicht begon te stralen. Hij voelde hoop, wat er nooit was geweest. Het was een wonder. De verlamde jongen stond op en liep! Jezus keek niet naar het wonder, maar naar de drie vrienden. Hij zei: 'Jullie vertrouwen heeft hem gered'. De jongens keken elkaar aan. Wij hadden hem niet genezen? Wij hebben hem gebracht. Dat is niet zo bijzonder, dat doe je gewoon als iemand je vriend is.

Het verhaal raakt me omdat je voor je vrienden door het vuur gaat. Vertrouwen vormt de basis van een vriendschap. Grüm schreef in zijn boek; 'Met een vriend aan onze zijde is geen weg ons te lang'. Dat vind ik een mooi beschreven en zie ik terug in dit verhaal. De vrienden vonden het raar dat Jezus in hen geloofde. De jongens geloven in elkaar en hebben alles voor elkaar over. Dat roert mij. Zo zie ik vriendschap ook voor me; dingen voor elkaar over hebben (voor en tegenspoed) en het beste met elkaar voor hebben. Dit verhaal geeft een liefdevolle vriendschap weer. Ik hoop dat ik de kleuters er op kan attenderen dat vriendschap op jonge leeftijd al belangrijk is, dat je vertrouwen in elkaar moet hebben en dat je voor elkaar door het vuur moet gaan.

HOOFDSTUK 2 -PRAKTIJKDEEL-

Het ontwerpen van de lessen, thema 'vriendschap', heb ik gemaakt met de kennis van de literatuurstudie, de lessen op Avans en de Bijbelse verhalen. De lessen moeten aansluiten bij de belevingswereld van de kinderen, maar het doel moet goed herkenbaar zijn. De methode 'Trefwoord' heeft mij geholpen om de kenmerken hiervoor weer te geven. Ik heb gekozen om zes weken achtereenvolgend deze lessen te geven.

De klas waar ik deze activiteiten mee ga doen is groep 1/2 E van Yvonne van Oers. Deze klas bestaat uit 24 leerlingen, waarvan 11 jongens en 13 meisjes in de leeftijd van vier tot zes jaar. De klas doet mee aan de methode 'Trefwoord', maar legt hier niet zo'n druk op. Wanneer de methode een activiteit aangeeft wordt deze uitgevoerd, maar hier wordt niet veel aandacht aan besteed. Als ik kijk naar de afgelopen weken dan wordt de kalender mee naar huis gegeven en verteld uit de methode, maar er wordt niet dieper op de inhoud ingegaan. Dit vind ik jammer, want je kan hier meer uithalen en de kennis op levensbeschouwelijk gebied uitbreiden. Nu we richting de kerst gaan wordt er meer aandacht besteed. Maar dan wordt het boek van Dick Bruna 'Kerstmis' gepakt en voorgelezen. Dit verhaal wordt op verschillende manier aangeboden. De kinderen mogen het lezen, spelen en navertellen. De belangrijkste feesten worden uitgelicht, maar wat er het rest van het jaar speelt wordt verbloemd.

Ik verwacht dat de lessen veel betekenis zullen hebben voor de leerlingen. Het is een thema wat bij iedereen speelt en waar iedereen mee te maken krijgt. Of dat je nu kleuter bent of een begin dertiger. Ik moet de leerlingen betrekken bij de lessen om ze onder de aandacht te houden. Ik kies voor korte lessen, zodat de spanningsboog zijn werk kan doen. Een zesjarige heeft een spanningsboog van 10 minuten (J/M ouders) op een aangewezen werkje. Binnen deze tijd wil ik mijn activiteiten gedaan hebben.

PARAGRAAF 2.1; LESSENREEKS

De activiteiten zijn ontworpen naar de richtlijnen van J. de Schepper. Ten eerste ben je gericht op de ontwikkeling van de kinderen. De kinderen staan hier centraal in. Ten tweede werk je rondom levensbeschouwing/godsdienst met je hele klas. Hier wordt de klas niet opgesplitst naar verschillende geloofsrichtingen. Op de Pontus heb ik een open houding gehanteerd voor alle levensbeschouwelijke tradities en hebben de kinderen eigen keuzes kunnen maken. Deze open houding heb ik gecombineerd met betrokkenheid op levensbeschouwing en op mijn eigen levensbeschouwelijke keuze. Ten derde werk je actief en systematisch aan de ontwikkelingen van vaardigheden. Daarbij ben ik bewust van de invloeden die ik heb op de kinderen. Ten vierde streef je naar een evenwicht tussen denken, voelen en doen – hoofd, hart en handen. Deze aspecten laat je voldoende aan bod komen. Ten vijfde besteed je veel aandacht aan communicatie als belangrijk middel in de ontwikkeling van een multiculturele samenleving. En als laatste integreer je zoveel mogelijk het vak levensbeschouwing/godsdienst met andere vakken (Schepper, J., 2004).

Activiteit	Doel	Beschrijving
"Wil je mijn vriendje zijn?"	De leerlingen worden bewust dat vriendschap waardevol is. Het ontdekken dat vriendschap niet vanzelf blijft bestaan, maar dat echte vrienden iets voor elkaar overhebben. De vorming van vriendschappen heeft op verschillende manieren invloed op de ontwikkeling van kinderen. Vriendschappen verschaffen kinderen informatie over de wereld, over andere mensen en over zichzelf.	De leerkracht leest het verhaal 'Wil je mijn vriendje zijn?' van Eric Carle voor. Dit verhaal is de aanleiding voor het gesprek over vriendschap dat de leerkracht voert. De leerkracht bespreekt de hoofdpersoon van het verhaal (de muis). Daar worden vragen over gesteld; Waarom wil de muis graag een vriendje? Hoe voelt hij zich? Hebben jullie tips voor de muis? Wat is vriendschap?

	Vrienden bieden emotionele steun, waardoor kinderen beter met stress om kunnen gaan. Ook helpen ze het voorkomen dat kinderen het doelwit van agressie zijn (Feldman, 2009).	Als laatste spelen de kinderen een rollenspel waarbij ze zich laten zien hoe zij het aanpakken om een vriendschap te sluiten.
'Complimenteren'	De leerlingen worden bewust dat vriendschap sterker wordt als je complimentjes geeft aan elkaar. Ook leren ze dat vertrouwen belangrijk is om de vriendschap te versterken. Van complimenten leert een kind enorm veel en het geven van complimenten leidt tot een heel positieve manier van opvoeden. Soms ontstaat er in de opvoeding een situatie waarin door moeilijk gedrag van het kind de ouders veel straffen en er weinig waardering voor het kind over blijft. Terwijl kinderen veel meer en gemakkelijker leren door middel van complimenten. Een straf leidt vaak tot verzet bij het kind. Een compliment stimuleert het kind vaker het gewenste gedrag te laten zien en geeft het kind een goed gevoel over zichzelf. Als ouder kunt u uw kind leren wat niet mag door middel van straf, maar u kunt het kind ook leren hoe het wel moet, door middel van complimenten (Vos, de. T, 2004).	De leerkracht leest het Bijbelse kinderverhaal 'De vrienden van de verlamde' voor. De leerkracht gaat met de kinderen in gesprek over het verhaal en de betekenis achter het verhaal. Naderhand geven de leerlingen elkaar complimenten om het vertrouwen te scheppen in de groep. De leerlingen bedanken elkaar voor de complimenten. Vanaf deze week maken we elke week een leerling 'het zonnetje van de week'. Een leerling wordt het zonnetje en de andere leerlingen mogen complimenten geven. Deze wordt op de zonnestralen geschreven. Het zonnetje wordt een week lang in de klas gehangen en mag uiteindelijk mee naar huis.
'Elkaar vertrouwen'	De leerlingen worden bewust dat ze niet alles alleen aan kunnen. Je zal daarom andere moeten vertrouwen en hulp durven te vragen. De nadruk wordt gelegd op het omgaan met elkaar. Als het lukt te bereiken wat je wil bereiken, doet dit de verwachting ontstaan dat het de volgende keer opnieuw lukken zal: vertrouwen in de beschikbaarheid van de ander en vertrouwen in jezelf, vertrouwen en zelfvertrouwen, de twee benen van een mens om op te staan, zoals de Nijmeegse psychologe Marianne Riksen-Walraven het uitdrukt. Hiermee is nader gepreciseerd wat in de pedagogische literatuur 'veiligheid' wordt genoemd. Niet	Eerst leest de leerkracht het prentenboek voor van 'Dikkie Dik, samen delen'. In de speelzaal werken de leerlingen aan het vertrouwen van elkaar door oefeningen te doen. Na de oefeningen geven de leerlingen elkaar een compliment. <i>Activiteit 1:</i> leerlingen maken een kring met vier leerlingen. Ze leggen hun armen over de schouders van de buurman/vrouw. Nu proberen ze vanuit staande positie naar de grond te zakken, zonder elkaar los te laten of te vallen. Als dat lukt mogen ze ook weer proberen te gaan staan. <i>Doel:</i> Ervaren hoe het is om op elkaar te "leunen". Ze ervaren hoe het is om samen te werken.

	alleen overigens veiligheid voor het kind, maar ook ervaring van veiligheid voor de ouders.	<i>Activiteit 2:</i> De leerlingen gaan in duo's verspreid over de speelzaal staan. Een van de twee wordt geblinddoekt en wordt door de ander begeleid. Er mag niet gebotst worden. <i>Doel:</i> Communiceren, 'blind' vertrouwen. Ze leren zich veilig voelen bij hun vriend.
'Symbolen'	Wat verstaan leerlingen onder vriendschap en welk symbool geven ze aan 'vriendschap'. Een symbool is een betekenisdrager; het heeft enerzijds een vorm of representatie, en anderzijds een betekenis. De betekenis van een symbool is conventioneel; zij berust meestal op afspraken die de gebruikers van het symbool of (zoals in de taal) de gebruikers van het systeem waar het symbool deel van uitmaakt ooit hebben gemaakt. Het woord 'symbool' heeft zijn oorsprong in het Griekse zelfstandige naamwoord 'symbolon' of 'sumbolon', dat teken, kenteken of herkenningsteken betekent, en het werkwoord 'symballoō', dat ontmoeten, bijeenbrengen of vergelijken betekent. Ook komt ons woord 'symbool' van het Griekse werkwoord 'syn-ballein' wat 'samenvallen' betekent. In het symbool valt de 'feitelijke' en beleefde werkelijkheid samen; er is geen streng onderscheid tussen beide. Symbolen zijn tekens, beelden, uitdrukkingen die een dubbele gerichtheid bevatten. Het symbool ontleent zijn bijzondere kracht aan het gegeven dat de letterlijke betekenis verwijst naar een tweede, die de eerste overstijgt (Messing, 1977).	De leerkracht leest een verhaaltje uit het boek 'Kikker vindt een vriendje'. De leerkracht bespreekt met de leerlingen wat zij graag doen met hun vrienden. De leerlingen krijgen twee blaadjes. Op het ene blaadje tekenen ze een symbool dat zij zien voor vriendschap en op het andere blaadje tekenen ze wat ze het liefst doen met vrienden. Tijdens het tekenen vraagt de leerkracht de leerlingen om beurten bij haar te komen. Op dat moment mag de leerling drie leerlingen aangeven waar hij graag mee speelt en drie leerlingen waar hij niet graag mee speelt. Dit komt terug in een sociogram.

'Vriendschapsgedicht'	De leerlingen worden bewust van vriendschap en relatie. Vriendschappen vormen een goede oefening voor interactie en communicatie met anderen en bevorderen de intellectuele groei. Vriendschappen stellen kinderen in staat om de vaardigheden te oefenen waarmee ze hechte relaties met anderen kunnen aangaan. Vaardigheden die in hun toekomstige leven een steeds grotere rol gaan spelen (Harris, 1998).	De leerkracht leest het gedicht voor en leert de leerlingen het gedicht. Ik ben ik, en jij bent jij. Als we iets samen doen, doen wij het allebei. Samenspelen kun je met iedereen, het maakt niet uit wie je bent of wat je doet. De leerlingen gaan rollenspelen. De leerkracht rijkt situaties aan die te maken hebben met samenspelen.
'Liedje over vrienden'	De leerlingen worden bewust dat het belangrijker is om vrienden te hebben dan een heleboel materiaal. Vrienden zijn niet vervangbaar, materiaal wel.	De leerkracht leert het volgende lied over vrienden van 'Koekeloere' (schooltv) aan de leerlingen: Ik heb een fiets en ook een step, en ik ben blij dat ik ze heb. Maar heb ik ze wel nodig, of zijn ze overbodig? Je snapt vast wat ik bedoel. Het is een hele-hele-hele-heleboel. Ik heb tien knuffels in mijn bed. Ik heb vier mutsen en een pet. Maar heb ik ze wel nodig, of zijn ze overbodig? Je snapt vast wat ik bedoel. Het is een hele-hele-hele-heleboel. Mijn fiets, mijn knuffels en mijn step, ik ben heel blij dat ik ze heb. Maar waar het eigenlijk om gaat zijn al mijn vriendjes in de straat. Want die heb ik wel nodig. Die zijn niet overbodig. Je snapt vast wat ik bedoel. Van zulke vriendjes wil je vast een heleboel. http://www.schooltv.nl/video/een-heleboel-liedje-uit-koekeloere/

PARAGRAAF 2.2; REFLECTIE LESSENREEKS

'Wil je mijn vriendje zijn'

Ik had niet gedacht dat kleuters 'vriendschap' konden beschrijven. Het wordt in 'kleutertaal' beschreven, maar dat maakt het ook zo mooi. Ze hebben heel goed besef wat het inhoudt, de literatuur kwam er mee overeen. De gevoelens die je kan uiten werden goed verwoord. De nieuwe leerlingen van groep 1 vonden het lastig, maar dat is logisch gezien hun leeftijd.

Het rollenspel was enorm leuk. De verschillende gevoelens namen ze heel goed op zoals een lieve vriend, een vriend die jaloers was of een vriend die boos was omdat iemand zijn speelgoed afpakte. Ik stond met een mond vol tanden te kijken hoe deze leerlingen op deze leeftijd dit al zo goed uit konden

beelden. Het is iets wat alledaags gebeurt, misschien maakt dat het voor de leerlingen een goede inleving.

‘Complimenteren’

Ik vond het heel spannend om een verhaal uit de Bijbel te lezen. Heel veel kinderen worden thuis niet voorgelezen uit de Bijbel en krijgen hier niks van mee. Als je de naam ‘Jezus’ zegt herkennen ze zijn naam, maar ze weten niet wie je bedoelt of wat hij deed.

De leerlingen vonden het knap dat de verlamde man weer kon lopen. Hoe deed Jezus dat? De gedachte die er achter ligt kwam niet over. Ik heb dit nog eens uit moeten leggen. Na het verhaal heb ik gevraagd of de leerlingen iets weten waarin je elkaar moet vertrouwen. Toen kwam de situatie waarin een leerling de ander moest vertrouwen als je een spel voor het eerst speelt. Hier kan ik mezelf ook in vinden. Vertrouw iemand die geen of weinig kennis of ervaring heeft.

Complimentjes geven was heel er leuk en oprecht. Ze konden allemaal een ander complimentje geven aan A. Bijvoorbeeld ‘A. kan heel goed kleuren’ of ‘Wat heb je een mooie jurk’. De leerlingen reageren heel leuk dat elke week iemand anders ‘het zonnetje van de week’ is.

‘Elkaar vertrouwen’

De eerste activiteit was nog onwennig voor de leerlingen. Er werd gelachen en de concentratie was er niet. Maar nadat de oefening mislukte en het groepje uit elkaar viel kwam het besef dat je elkaar nodig hebt. De leerlingen hebben daarna deze oefening heel goed gedaan.

Tijdens de tweede oefening waren de leerlingen serieus. Ze vonden het spannend om te doen. Je ziet niks en een ander wijst de weg. Een paar leerlingen uit groep 1 durfde de oefening niet te doen. Deze leerlingen hebben geen blinddoek omgehad, maar hebben wel naar de sturende leerling geluisterd. Ze mochten alleen op aanwijzingen lopen. Deze opdracht is heel goed uitgevoerd en het vertrouwen versterkt bij de leerlingen.

‘Symbolen’

Het viel me op dat de meisjes al snel een symbool gevonden hadden en dat de jongens er lang over na moesten denken. Ik denk dat de interesse voor tekenen ook meespeelt. De meisjes maakte veel hartjes en bloemetjes en de jongens tekenden voetballen.

De leerlingen waren heel serieus bezig met de tekening over wat je met je vriend zou doen. Persoonlijk vind ik een hart ook het symbool voor vriendschap/liefde. Dit kwam ook terug in de tekeningen. Met deze tekening hadden de meisjes meer moeite dan de jongens.

‘Vriendschapsgedicht’

De oudste kleuters begrepen de betekenis van het gedicht, maar de jongste kleuters hebben mij met grote ogen aangekeken. Zij kwamen niet verder dan dat het gedicht over vrienden ging. De leerlingen vonden het leuk om het gedicht te leren. Dit gedicht wordt elke dinsdag opgezegd bij binnenkomst, zodat iedereen elkaar respecteert.

Het rollenspel vonden ze leuk en niet moeilijk om te doen. Omdat er tijdens het buitenspelen veel kinderen komen klagen over elkaar, had deze rollenspel veel betekenis. De term ‘samen spelen, samen delen’ is bekend bij de leerlingen. Zij gebruiken de regel ‘Zeg geen nee, maar speel je mee?’. Ik heb verteld dat het niet uitmaakt of je veel of weinig met iemand speelt. Maar als je met elkaar speelt dan hoort daar ook delen bij. De leerlingen hebben hiermee ingezien dat ze zelf ook opstandig gedrag tijdens het spelen op kunnen lossen.

‘Liedje over vrienden’

De leerlingen waren enorm enthousiast tijdens het aanleren van het liedje. Ze snapten heel goed dat materiaal minder betekenis heeft dan vrienden. De opmerking van een leerling raakte mij. ‘Je kan beter samen met je vriendjes met het speelgoed spelen’. Dat vond ik zo mooi beschreven dat deze zin een plekje op het bord heeft gekregen.

Ik ben zelf met heel veel speelgoed opgegroeid, maar ik was liever buiten met de kinderen uit de buurt. Ik wil de leerlingen ook meegeven dat je heel veel kan leren door buiten te spelen met je vrienden. Lekker in de bossen of over het strand. Of onderzoeken wat er allemaal in de tuin te vinden is. Materiaal kan je niet de voldoening van vriendschap geven dat echte vrienden.

HOOFDSTUK 3 -CONCLUSIE EN SLOTREFLECTIE-

De lessenreeks heeft in dit onderzoek veel indruk gemaakt. De leerlingen waren enorm enthousiast en betrokken bij het onderwerp 'vriendschap'. In dit hoofdstuk blik ik terug op het onderzoek en de betekenis voor mij.

In dit onderzoek stelde ik mezelf de volgende vraag; *'Hoe kan ik, in kader van levensbeschouwelijk onderwijs, in de kleuterklas op een uitdagende manier het thema 'vriendschap' onder de aandacht brengen?'.* Ik heb tijdens mijn 'lint-stage' het thema 'vriendschap' onder de aandacht gebracht door middel van uitdagende activiteiten die aansloten bij de beleavingswereld van de leerlingen.

De lessen uit de lessenreeks hebben mij antwoord gegeven op mijn vraag. Daar waren de leerlingen actief en intensief bezig met vriendschap. Ze dachten na over de betekenis en ze pasten dit toe in de andere momenten waarbij ze samen werkten of speelden. Het heeft de klas veranderd en gevormd tot een saamhorige klas. Tijdens het buitenspelen viel me dat het meest op, hier worden vriendschappen bloot gesteld aan uitdagingen. Ze kwamen niet meer klagen over klasgenoten en maakten geen ruzie meer, ze speelden lekker samen. De leerlingen waren niet alleen enthousiast, betrokken en geïnteresseerd tijdens het buitenspelen, maar ook tijdens de werkmomenten in de klas. Soms laat ik lessen nog wel eens terug komen. Dan komen de leuke reacties van de leerlingen. Ik vind het belangrijk dat een leerling zich fijn voelt in de klas waarbij hij samen kan werken/spelen met anderen. Hier blijf ik tijdens mijn LIO ook aan werken.

Het doel wat centraal stond tijdens de lessen was niet altijd helder voor de leerlingen. Het zijn jonge kinderen en vriendschappen moeten nog groeien. Je kan niet van de ene op de andere dag een hechte vriendschap hebben. Vriendschap is voor kleuters het samen spelen, iemand die lief is of dezelfde interesses heeft. Dit kwam ook naar voren in het sociogram wat ik gemaakt heb. Je kan goed zien dat de meiden elkaar opgeven en de jongens elkaar. Soms zie je wat wisselingen, maar de interesses komen veelal op de eerste plaats. Dit zal in de loop van de basisschooltijd moeten groeien.

Mijn uitdaging was om de leerlingen op een uitdagende manier kennis te maken met vriendschap. Een rijke speel leeromgeving is vanuit de visie van school een must. De lessen zorgden dat de leerlingen zich konden verplaatsen in een ander en leerden vertrouwen.

Op sociaal-emotioneel gebied heeft dit onderzoek mij aan het denken gezet, waarbij ik anders ben gaan handelen. Levensbeschouwing heeft mij rust gegeven en dat werkt heel fijn. Leerlingen zijn betrokken en gaan indirect over zichzelf nadenken, wat een verandering geeft in het klassenklimaat. De afgelopen jaren heb ik levensbeschouwing weg geduwd in een hoekje, omdat ik dacht dat ik het bij de kleuters niet nodig had. Niet is minder waar. Ook kleuters kunnen op een levensbeschouwelijke manier naar de wereld kijken en denken.

De literatuurstudie heeft mij, maar ook de school veel inzicht gegeven over het positief benaderen van de leerlingen en een veilige sfeer in de klas te brengen. Ook al zijn de kleuters nog zo klein, ze krijgen van alles mee. Niet alleen de leerlingen hebben resultaat geboekt met vriendschappen, ook ik heb hier veel van geleerd. Het vertrouwen in de leerlingen is gegroeid, omdat ze heel erg goed meegedaan hebben. De leerlingen kunnen nu goed onder woorden brengen wat vriendschap inhoudt en wat je er voor moet doen. De handvaten hebben ze uit de lessenreeks gehaald en hier kunnen ze verder op bouwen.

De school heeft dit jaar een 'crea-week' georganiseerd. In deze twee weken moesten de leerlingen sieraden maken van allerlei materiaal. Denk aan touw, kralen, lapjes, knopen etc. In de parallel vergadering is toen besloten om met alle kleuters vriendschapsbandjes te maken. Ook hebben de andere kleuters leerkrachten om mijn lessenreeks gevraagd. Dit willen ze gebruiken om de methode 'Trefwoord' te versterken en/of te verduidelijken. Trefwoord is heel eenzijdig, de leerkrachten willen dit meer actief maken. Ze hoorden van mijn mentor over de lessenreeks en het succes in de klas, dat ze dat ook wel eens willen proberen. Baat het niet dan schaadt het niet.

Elk jaar worden de thema's besproken en eventueel nieuwe thema's ingeleid. Ik heb een terugkoppeling van de locatieleider gehad en hij zei dat het thema 'vriendschap' een plaats krijgt in hun activiteiten planning. De school wil bewuster omgaan met de vriendschappen en de verschillende nationaliteiten die op de school te vinden zijn.

Dit onderzoek heeft mij ook geholpen met de ontwikkeling rondom vriendschap. Ik heb ingezien dat ik mijn kleine vriendenkring moet koesteren. Zij staan voor mij klaar, ik ook voor hen. Iedereen geeft wel een andere betekenis aan vriendschap, daar ben ik ook achter gekomen. Vriendschap is niet iets wat vanzelfsprekend blijft, je moet het onderhouden anders verlies je het. Eerlijkheid, vertrouwen en respect zijn voor mij de kernwoorden die ik op heb gedaan om vriendschap in ere te houden. Iedereen is uniek en je kan niemand veranderen. 'Ik ben ik, jij bent jij en samen zijn wij wij!'

BRONNENLIJST

- Boeke, J.(2016). *Dikkie Dik, Samen delen*. Haarlem: Gottmer.
- Carle, E.(2013). *Vriendjes*. Haarlem: Gottmer.
- Carle, E.(2016). *Wil je mijn vriendje zijn?*. Haarlem: Gottmer.
- Berg van den, B., van Steenis A. & de Valk J. (2007). *Geloof je het zelf?! Levensbeschouwelijk leren in het primair onderwijs*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Damon, W., & Hart, D.(1988). *Self-understanding in childhood and adolescence*. New York: Cambridge University Press
- Feldman, S. Robert (2009). *Ontwikkelingspsychologie*. Benelux: Pearson Education
- Grüm, Anselm (2002). *Vriendschap*. Zoetermeer: Meinema
- Harris, J.R (1998). *The nature assumption: Why children turn out the way they do*. New York: Free Press
- Hoffman, M. L. (1983). *Affective and cognitive processes in moral internalization: An information processing approach*. New York: Cambridge University Press
- http://www.depontus.nl/files/pontus/a_20162017/schoolgids_2016-2017.pdf
- <https://www.jmouders.nl/school/gedrag-op-school/concentratiegebrek>
- <http://wij-leren.nl/onderwijs-betrokkenheid.php>
- Idema, Erik (2015). *Doe je mee?*. Amersfoort: Kwintessens
- Kushner, H.S.(1987). *Als kinderen over God vragen*. Baarn: Ten Have
- Mönks, F.J.(2009). *Ontwikkelingspsychologie*. Assen: Koninklijke Van Gorcum
- Ramaswamy, V., & Bergin, C. (2009). *Do reinforcement and induction increase prosocial behavior? Results of a teacher-based intervention in preschools*. New York: Free Press
- Schepper, J. (2004). *Levensbeschouwing ontwikkelen. Didactiek voor godsdienst/levensbeschouwing in het primair onderwijs*. Amersfoort: Kwintessens.
- Speelman, C. (2014). *Ontdekkend levensbeschouwelijk leren*. Zoetermeer: Boekencentrum
- Vos, de T. (2004). *De kracht van een compliment*.
- Vroom, H. (2006b.). *Religie in het onderwijs, zekerheden van levensbeschouwelijke vorming* (p. 55)
- Weeda, Itebe (1988). *Vriendschap in beweging*. Houten: De Haan/Unieboek

BIJLAGE

Sociogram

De eerste rij is waar de leerlingen graag mee spelen, de tweede rij zijn de leerlingen waar ze niet graag mee spelen.

Dani

Kate	Vayen
Bryan	Felisa
Dylan	Tim

Tim

Jens	Lucas
Thomas	Samy
Bryan	

Nelle

Kyra	Bryan
Jenna	Lucas
Floor	Jens

Jenna

Bibi	Sergio
Kyra	Bryan
Noa	Berend Jan

Noa

Bart	Bryan
Vayen	Lucas
Felisa	Dylan

Sergio

Nando	Dylan
Tim	Samy
lucas	x

Vayen

Noa	Sergio
Floortje	Felisa
Bart	Kate

Felisa

Floortje	Noa
Nelle	Jaidy
	Kate

Fleur

Kyra	Berend jan
Bibi	Lucas
Jaidy	Tim

Kyra

Floor	Samy
Fleur	x
Floortje	x

Floortje

Bibi	Bryan
Vayen	Jens
Floor	Sergio

Bibi

Nelle	Lucas
Kate	Bryan
Jenna	Tim

Bryan

Tim	Floor
Nando	Floortje
Jens	Jenna

Kate

Noa	Jens
Dani	Nelle
Fleur	Bibi

Jens

Tim	Dani
Floor	Kate
Lucas	Felisa

Lucas

Jens	Noa
Sergio	Vayen
Thomas	Floortje

Dylan

Samy
Nando
Tim

Vayen
Noa
Nelle

Nando

Bryan
Tim
Lucas

Floor
Fleur
Floortje

Jaidy

Lucas
Noa
Floor

Nando
Bart
Noa

Floor

Vayen
Nelle
Kyra

Sergio
Felisa
Samy

Samy

Dylan
Noa
Tim

Floor
Fleur
Felisa

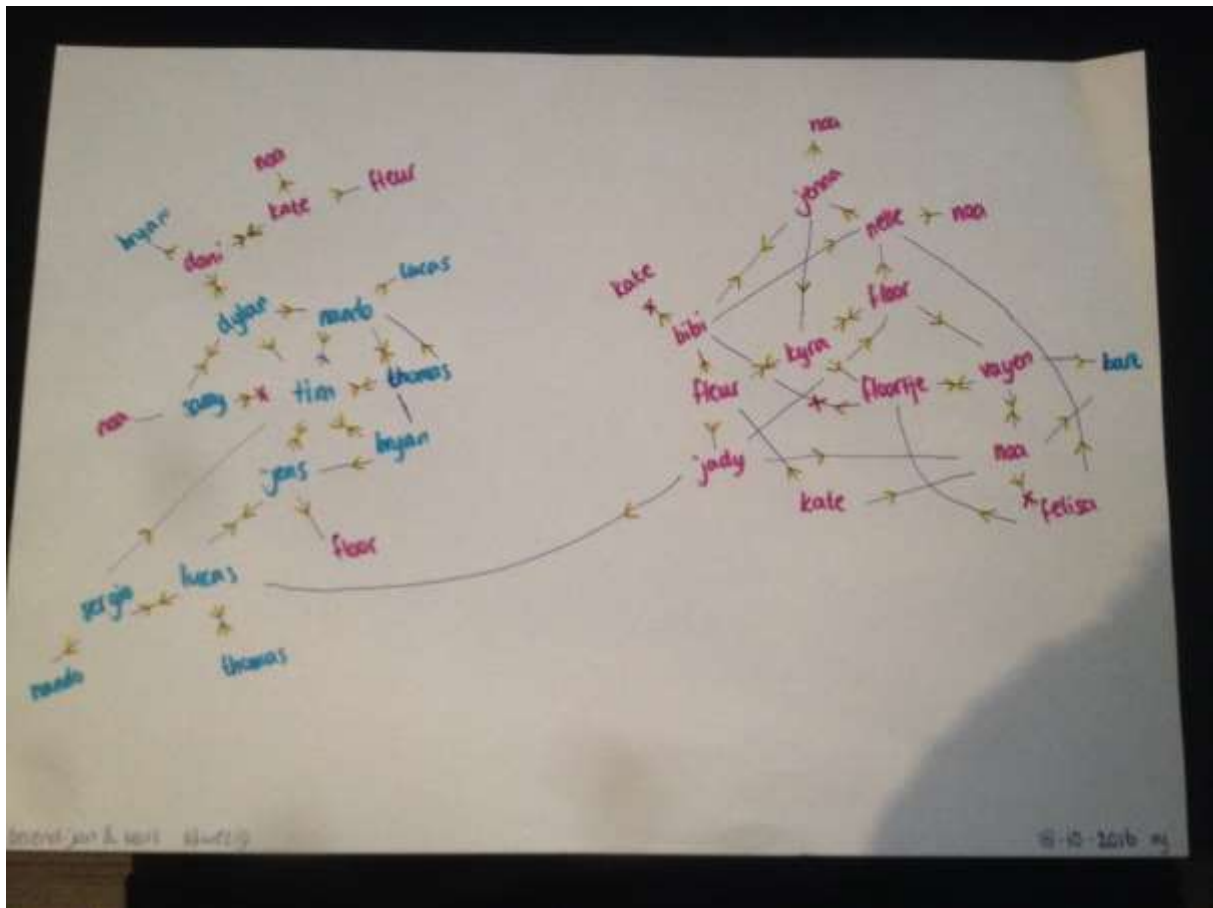
Thomas

Tim
Nando
Lucas

x
x
x

								Dani						
								Fleur						
								Tim						
								Kyra						
								Nelle						
								Floortje						
								Jenna						
								Bibi						
								Noa						
								Bryan						
								Sergio						
								Kate						
								Vayen						
								Jens						
								Felisa						
								Lucas						
								Dylan						
								Nando						
								Jaidy						
								Floor						
								Samy						
								Thomas						
								Berend- jan						
								Bart						

Berend-Jan en Bart waren afwezig tijdens het afnemen van de sociogram

Wat duidelijk in de sociogram naar voren komt is dat de jongens met de jongens spelen en de meisjes met de meisjes. De mixen ontstaan bij de jongste kleuters. Zij zijn nieuw in de klas en hebben weinig voorkeur.

Soms ontstaat er een verschil in de 'vriendschap'. Bijvoorbeeld: Samy geeft aan dat hij graag met Tim speelt, maar Tim speelt niet graag met Samy. Als ze samen een opdracht moeten doen, gaat dit heel goed. Het is dan ook een voorkeur met wie ze graag spelen. Ik ben van mening dat een sociogram bij de kleuters niet werkt, omdat het ene moment Pietje hun vriend is en op het andere moment Klaasje.

De leerlingen die elkaar opgeven, waar ze graag mee spelen, zoeken elkaar ook op wanneer ze een werkje mogen kiezen van het planbord. Enkele leerlingen mogen elkaar niet kiezen, omdat dit juist averechts werkt. Dan gaan ze zo op in hun spel dat het heel rumoerig en druk wordt.

Berend-Jan valt uit op de sociogram, niemand kiest hem. Dit is begrijpelijk omdat hij sociaal emotioneel achter loopt vanwege een hersenaandoening. Hiervoor is hij vaak weg en staat hij niet sterk in zijn schoenen.

De leerlingen die 'populair' zijn in de klas vind je ook terug in de onafhankelijke groep en de 'niet populaire' leerlingen vind je terug in de afhankelijke groep op het groepsplan. Ik wil meer gaan samenwerken, door de leerlingen die in de onafhankelijke groep zitten de verantwoordelijkheid te geven, tijdens een activiteit, om de afhankelijke leerling te stimuleren en te helpen.

De leerlingen die weinig affiniteit met de andere leerlingen voelen wil ik bij elkaar plaatsen met verplichte werkjes, bijvoorbeeld de bouwhoek, het winkeltje en de huishoek. Daar wordt communiceren aangemoedigd. Zo wil ik deze leerlingen nader tot elkaar brengen. Dit wil ik ook doen met de leerlingen die altijd elkaar kiezen. Ik stel de vraag: 'Met wie heb je nog nooit samengewerkt?', met deze leerling mogen ze op het planbord een activiteit kiezen.